

mgr Bożena Błażewicz

Akademia Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie

MIKROPRZESTRZENIE. TAJEMNICZE OGRODY ROD

Artykuł przeglądowy

Spis treści

Brama ROD 155

Prywatny raj na państwowych gruntach 156

Koliste ogrody w Naerum 157

Angielskie „francuskie” ogródki 158

Marie Antoinette na działce 159

ROD – przestrzeń eksterytorialna 160

Autorska wystawa w plenerze 161

Bibliografia 164

Abstrakt

Artykuł jest formą krótkiego spaceru po działkach ROD. Opisuje fenomen funkcjonowania ogrodu działkowego, traktuje go jako specyficzną odmianę przestrzeni intymnej, jednej z bliższych człowiekowi, miejsce zaspokajania jego różnych potrzeb. Za jedną z tych potrzeb artykuł przyjmuje ludzką chęć tworzenia, budowania, anektowania przestrzeni według własnych reguł i zasad. Ogród działkowy jako miejsce znajdujące się poza oficjalną strefą miasta, z dala od normalnego codziennego życia, stwarza możliwość kreowania przez jego użytkownika nowej własnej rzeczywistości przestrzennej, nieograniczonej żadnymi barierami. Brama ROD staje się miejscem „przejścia” do innej rzeczywistości, pozwala zapomnieć o codziennych problemach i przenieść się w inny, oswojony wymiar.

Słowa kluczowe

przestrzeń, prywatność, współdzielenie, humanizacja, ucieczka, dystans, miasto, wspólnota, mikroprzestrzenie

[Mary wsunęła rączki pod liście i poczęła je rozsuwać, rozgarniać na bok. Gęsto wiszący bluszcz tworzył jakby luźną, powiewną zasłonę, jakkolwiek niektóre gałęzie pięły się na drzewo i żelazo. Serce dziewczynki poczęło bić jak młotem, a ręce drżeć ze szczęścia i podniecenia. A gil śpiewał i ćwierkał dalej, a główkę przechylał, jakby i on równie czuł się podniecony. Cóż to było, co Mary poczuła pod ręką – kwadratowe, żelazne, z otworem do klucza w środku? [...]. Słońce rzucało bogate snopy blasków na ten zamknięty w murach światek, a wysokie, błękitne niebios sklepienie wydawało się świetniejsze i cudniejsze jeszcze nad tym dziwnym zakątkiem Misselthwaite. Gil sfrunął z gałęzi i przeskakiwał za Mary z krzewów na krzewy, ćwierkał i miał strasznie zaaferowaną minę, jakby jej chciał coś pokazywać. Wszystko dokoła dziwne było i ciszy pełne i zdawało się, że Mary jest setki mil oddalona od wszystkiego, co żyje, a jednakże nie czuła się wcale osamotniona w tej chwili¹.

Brama ROD

Działkowe ogrody zajmują szczególne miejsce w moim osobistym zbiorze zjawisk „szczególnych” i ciekawostek związanych z użytkowaną przestrzenią. Kiedy przekraczam bramę ROD, prawie zawsze towarzyszy mi uczucie zdumienia i poczucie, że znalazłam się w zupełnie innym świecie. To przestrzeń odrealniona, funkcjonująca równolegle ze światem pozostawionym poza wysoką bramą. To świat w miniaturze, podzielony wąskimi uliczkami mającymi własne nazwy, z numerami przytwierdzonymi na ścianach mikrodomków. Ten świat rządzi się własnymi prawami, wewnętrznym kodeksem towarzyskim i odmienną od reszty świata estetyką. To właśnie ta estetyka ujęła mnie najbardziej, początkowo wzbudzając przerażenie, później akceptację, aż wreszcie zainteresowanie i chęć zgłębienia jej źródeł.

Stanąwszy na nogi, obejrzałem się naokoło i wyznać muszę, że nigdy nie miał tak pięknego widoku. Cała okolica miała wygląd ogrodu, a pola, które zajmowały przeważnie po czterdzieści stóp kwadratowych, wyglądały jak grządki kwiatów. Niektóre z tych pól przeplatane były lasami; największe z drzew zdawały się mieć około siedmiu stóp wysokości. Z lewej strony spostrzegłem stolicę państwa, wielkie mającą podobieństwo do miasta malowanego na dekoracjach teatralnych².

Przechodząc przez zewnętrzną bramę ogrodu, rzeczywiście można poczuć się jak Guliwer w krainie Liliputów. Wąskie alejki, niskie żywopłoty i ogrodzenia, małe bramki i wreszcie działkowe domki udające małe wille, nierzadko dwupiętrowe, z balkonem, tarasem, podcieniami. Wszystko w skali mikro, pomniejszone do odpowiednich rozmiarów mieszczących się w wytycznych ujętych w regulaminie ogrodu. Domki zanurzone są w bujnej zieleni obficie polewanej wodą przez oddanych swoim ogrodom działkowców. Ogródki oddzielone od siebie przeważnie prostą granicą kryją w swoich wnętrzach osobiste światy wykreowane przez swoich użytkowników. Są to przestrzenie zbudowane z ich zmaterializowanych pragnień i marzeń, stworzone, aby choć przez chwilę pobyc w realnym centrum własnej wyobraźni. A wyobraźnia na działkach bywa nieograniczona. Wśród wielobarwnych kwiatów pyszną się mauretańskie pałace, obok czają się leśne kryjówki, tyrolskie chatki, budzą podziw przechodniów plenerowe wystawy gumowej rzeźby reprezentowanej często przez zastygłe w eleganckiej pozie łabędzie, wyczarowane z malowanych połyskliwą białą emalią opon. Czuje oko

1 F.H. Burnett. *Tajemniczy ogród*, Warszawa 1917, s. 28–29.

2 J. Swift, *Podróże Guliwera*, Gdańsk 2000, s. 15.

zwiedzającego wyłowić może czasem mały staw z żywymi czerwonymi rybkami, zakątek w stylu meksykańskiego rancho, drewniane studnie, domki ukryte w konarach owocowych drzew. Pomiędzy nimi przechadzają się tajemnicze postaci w kolorowych ogrodniczkach polewające obficie wodą soczystą zielen i chowając się pod szerokimi rondami kapeluszy, celebrytują szczęśliwe chwile wyrwane codziennemu życiu.

Architektura self made jest nie tylko wyrazem konieczności zaspokajania potrzeb przy ograniczonych możliwościach ekonomicznych, ale również wyrazem dążenia do autoekspresji indywidualnych oczekiwań i wizji szczęścia, dobrobytu, osobowej oraz kulturowej tożsamości³.

Prywatny raj na państwowych gruntach

Warto przypomnieć, że tak często z wyższością i przymrużeniem oka traktowani „działkowcy” nie są domeną tylko polskiego społeczeństwa. Państwowy Związek Działkowców należy do Międzynarodowego Biura Ogrodów Działkowych i Rodzinnych, które zrzesza poszczególne związki narodowe z 15 państw: Austrii, Belgii, Czech, Danii, Finlandii, Francji, Holandii, Luksemburga, Norwegii, RFN, Słowacji, Szwajcarii, Szwecji, Wielkiej Brytanii i Polski. Biuro International du Coin de Terre et des Jardins Familiaux z siedzibą w Luksemburgu reprezentuje od 1926 roku 3 mln europejskich ogrodników działkowych, dbając o zachowanie społeczno-kulturowych i gospodarczych funkcji ogrodów miejskich. Biuro to jest w stałej łączności z Radą Europy i działa na rzecz rozwoju ruchu działkowego w Unii Europejskiej. W samym Paryżu istnieje około 6 tys. ogrodów działkowych, a w Niemczech odnotowano prawie milion „działek”. Najbardziej docenianą rolę ogródków działkowych jest ich udział w proekologicznym programie rozwoju poszczególnych krajów. Ogrody tworzą w aglomeracjach miejskich zielone wyspy, wpływają na obniżenie temperatury, dają schronienie dzikim zwierzętom i owadom. Ponadto wpływają na integrację lokalnego społeczeństwa, umożliwiają zachowanie dobrej życiowej formy osobom starszym, wpływają korzystnie na wewnętrzne relacje rodzinne.

Rozmieszczenie ogrodów w przestrzeni współczesnego miasta ma także wyraźny wpływ na jego stan sanitarny. Ogrody wspomagają układ ekologiczny miasta, jako część systemu zieleni miejskiej, redukując zanieczyszczenia atmosfery i hałas. Regulują wilgotność i temperaturę powietrza, wpływając na tworzenie korzystnego mikroklimatu terenów zurbanizowanych⁴.

Ogrody działkowe odpowiadają również na chętnie propagowane w ostatnich latach postulaty Jana Gehla, według którego miasto powinno być miejscem dla ludzi, ich prawidłowego rozwoju, przestrzeni najbliższą człowiekowi, miejscem zaspokajania różnych potrzeb. Duński urbanista wskazuje na wyraźny podział aktywności podejmowanej przez ludzi poza domem na trzy podstawowe kategorie. Według Gehla każda z nich wymaga zupełnie innego otoczenia, innego zagospodarowania

3 A. Bańka, *Architektura psychologicznej przestrzeni życia. Behawioralne podstawy projektowania*, Poznań 2016, s. 12.

4 P. Lewandowski, *Proces urbanizacji miast w Polsce a rodzinne ogrody działkowe*, „Przegląd Budowlany”, 9 (2019), s. 85.

przestrzeni miejskiej. Aktywność opcjonalna i społeczna w największym stopniu zależą od otaczającej przestrzeni⁵. Aby wyjść z domu i podjąć jakiegokolwiek działanie, ludzie muszą mieć wyraźny pretekst, czuć się w swoim otoczeniu komfortowo. Ogrody działkowe wpisują się więc w ideę miasta dla ludzi.

Ogrody działkowe wkomponowane w budownictwo mieszkaniowe, usługowe i przemysłowe tworzą wraz z nimi jeden wspólny organizm miejski. Wypełniają pustkę przestrzenną, wpływają korzystnie na fizjonomię miasta. Dbłość użytkowników o swe działki sprawia, że dawne nieużytki, wysypiska śmieci, tereny niezagospodarowane przekształcone zostały w barwne miejsca tętniące życiem. Użytkownicy wprowadzają ciekawe rozwiązania architektoniczne, wyrażające się często w oryginalnych kształtach i formach altan⁶.

Il. 1. Prawdopodobnie w niemieckich ogrodach znajduje się około 25 mln krasnali,
<https://www.tagesspiegel.de/berlin/kleingarten-als-bauland-weniger-gaerten-fuer-einzelne-mehr-flaeche-fuer-alle/26020012.html> [dostęp: 28.02.2022].

Koliste ogrody w Naerum

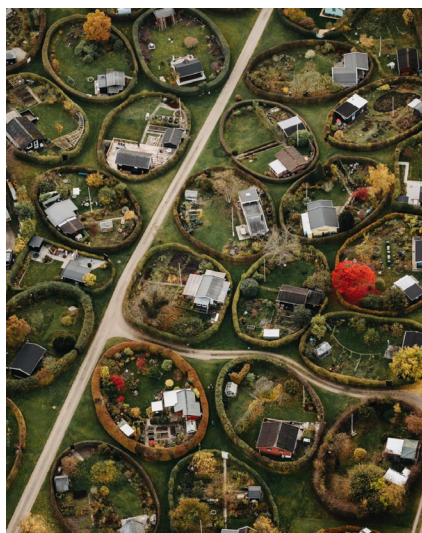
Jednym z najciekawiej zaprojektowanych ogrodów działkowych Europy jest ogród znajdujący się w dzielnicy Kopenhagi Naerum. Zaprojektował go w 1948 roku duński architekt krajobrazu Søren Carl Theodor Marius Sørensen uważany za jednego z najlepszych specjalistów w swej dziedzinie w XX wieku. Jest to zespół owalnych ogródków o wymiarach około 15 × 25 m, otoczonych równo przycinanymi żywopłotami, tworzących spójną całość. Pomiedzy ogródkami można przechadzać się, korzystając z wyznaczonych ścieżek lub klucząc między nimi po krótko skoszonym trawniku. Użytkownicy terenu w momencie jego powstawania dostali podstawowe wytyczne od projektanta, ale wnętrza własnych ogródków mogli zagospodarować samodzielnie. Te pierwotne zasady obowiązują do dzisiaj.

5 Zob. J. Gehl, *Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych*, tłum. M.A. Urbańska, Kraków 2009.

6 R. Szkup, *Użytkowanie rodzinnych ogrodów działkowych (ROD) przez społeczność wielkomiejską. Przykład Łodzi*, Łódź 2013, s. 231.

Il. 2. Owalne ogrody – atrakcja Kopenhagi, Flickr/Ben ter Mull, <https://brightvibes.com/2357/en/the-story-behind-the-unique-oval-community-gardens-of-copenhagen> [dostęp: 28.02.2022].

Il. 3. Magia koła, Facebook, <https://www.f7dobry.com/unikalne-owalne-ogrody-wspolnotowe-w-kopenha-dze/> [dostęp: 28.02.2022.].

Angielskie „francuskie” ogródki

Najstarsze działki w Wielkiej Brytanii datuje się na koniec XVIII wieku. Wówczas powstały ogrody dla biednych – umożliwiające im pozyskanie taniej żywności. Angielskie działki przez większość swojego istnienia miały określoną prawem wielkość i musiały być wykorzystywane przede wszystkim do produkcji owoców, warzyw lub kwiatów przez właściciela działki i jego rodzinę. Z biegiem lat wykorzystanie działek ewoluowało w kierunku tworzenia z nich miejsc relaksu. Choć angielskie działki to przede wszystkim ogródki warzywne, zaczęto większą wagę przykładąć do ich zagospodarowania funkcjonalnego, jak i samej estetyki. Francuskie *potager* to określenie sposobu projektowania wysmakowanego ogrodu warzywno-ziółowo-kwiatowego. Pochodzi z epoki renesansu i baroku (*un jardin potager*). Ma połączyć na jednej niewielkiej przestrzeni piękno ozdobnych roślin z użytecznością roślin jadalnych, a z ogrodnictwa uczynić rodzaj sztuki. Miejski ogródek warzywny

wpisuje się w ideę tworzenia miast samowystarczalnych, ekologicznych, przeciwdziałających zagrożeniom bezpieczeństwa żywnościowego, walczących z postępującymi zmianami klimatycznymi oraz chroniących owady zapylające.

Od lewej: Il. 4. Działka w Anglii – zagospodarowana w stylu „potager garden”, <https://ealingdean.co.uk/events/2016/potager> [dostęp: 28.02.2022].

Il. 5. Ogrody działkowe w Wielkiej Brytanii w pobliżu Middlesbrough, [https://en.wikipedia.org/wiki/Allotment_\(gardening\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Allotment_(gardening)) [dostęp: 28.02.2022].

Marie Antoinette na działce

Il. 6. Warzywny ogród Marii Antoniny, Hameau de la Reine na terenie Petit Trianon, Wersal, https://en.wikipedia.org/wiki/Hameau_de_la_Reine#/media/File:Ferme1.jpg [dostęp: 28.02.2022].

Być może jedną z pierwszych użytkowniczek ogródka działkowego była właśnie Maria Antonina. Przechadzająca się w stroju pasterki młoda królowa, pasąc gęsi, karmiąc małe owieczki, zbierając dojrzałe maliny i liście sałaty, wcielała się w wymarzoną beztroską postać. Najważniejsza była dla niej możliwość oderwania się od codziennych problemów pozostawionych w ogromnym pałacu. Jej mały wiejski domek na tle ogromnej posiadłości w Wersalu prezentował się niczym chatka krasnoludków. Podobne wrażenie stwarzają współczesne altanki ustawione w małych ogródkach mieszczących się w centrach miast. Kontrast pomiędzy prawdziwym życiem toczącym się poza ogrodzeniem ogrodu

ROD a wewnątrz tych małych prywatnych światów jest ogromny. Wyłaniające się zza żywopłotu sylwetki betonowych wieżowców wydają się bezduszne w porównaniu z kolorowymi zabudowaniami upstrzonymi wielobarwną roślinnością. Opuszczając przestrzeń swojej własnej bajki, działkowiec powraca do zewnętrznego, realnego świata przez bramę ROD stanowiącą rodzaj przejścia pomiędzy dwiema rzeczywistościami. Na działce pozostawia swój uniform, w którym dumnie przechadza się po swoim zaczarowanym ogrodzie. W altance czekają na niego ogrodniczki, kowbojski kapelusz i kalosze razem z marzeniami o przeniesieniu się do innego, beztroskiego wymiaru.

Il. 7. Działka w centrum miasta, fot. Kuba Kamiński, <https://www.rp.pl/nieruchomosci/art4585691-ogrodki-dzialkowe-wracaja-do-dawnych-wlascicieli> [dostęp: 28.02.2022].

Il. 8. Ogród stowarzyszenia Familiengärten am Hummelweg w Niederuzwil, <https://www.tagblatt.ch/ostschweiz/wil/niederuzwil-blick-ueber-den-gartenzaun-ld.458092> [dostęp 28.02.2022].

ROD – przestrzeń eksterytorialna

Ostatnie dwa lata trwającej pandemii stały się dla działek czasem szczególnym. Tak wielkiego zainteresowania tymi niepozornymi ogródkami nie odnotowano chyba nigdy wcześniej. Przyczyniło się do tego prawo, które pozwalało na nieprzestrzeganie procedur sanitarnych obowiązujących na terenach miast. Po przejściu przez bramę pozostawiało się za sobą świat pandemii, po całym terenie ogrodu można było poruszać się bez masek, nie trzeba było przestrzegać dystansu społecznego. Nic więc dziwnego, że działki stały się marzeniem całych rodzin zamkniętych w miejskich mieszkaniach. Stały się jedyną możliwością wspólnego przebywania na otwartej przestrzeni, poruszania się na świeżym powietrzu, korzystania z uroków przyrody. Słynny popularny żart o wakacjach spędzanych na RODOS (rodzinne ogródki działkowe otoczone siatką) urzeczywistnił się, a sposobność rozłożenia leżaka na trawie stała się niestety dla wielu chętnych nieosiągalnym marzeniem. Ceny działek poszybowały w górę, popyt wielokrotnie przerósł podaż, a szczęśliwi użytkownicy ogródków docenili możliwość korzystania z własnego kawałka ziemi, dzięki któremu mogli przetrwać najgorsze chwile izolacji w poczuciu bezpieczeństwa.

Il. 9. Seniorzy z Gossau korzystający z ogrodów działkowych w trakcie pandemii, <https://www.tagblatt.ch/ostschweiz/stgallen/gossauer-senioren-lassen-sich-ihr-paradies-nicht-nehmen-schrebergaerten-mooswiesen-werden-zum-zufluchtsort-in-der-coronakrise-ld.1207211> [dostęp: 28.02.2022].

Autorska wystawa w plenerze

Ogródek działkowy to miejsce, w którym człowiek samodzielnie kształtuje inny niż poza nią rodzaj interakcji i swojej obecności w przestrzeni. Mnie zainteresowała „działka” jako forma ekspresji artystycznej użytkownika, swoista przestrzeń autoprezentacji, często przyjmująca funkcję „autorskiej przestrzeni wystawienniczej”. Działka bardzo często staje się urzeczywistnieniem potrzeb konkretnego człowieka, pozwala mu na wyrażenie swoich pragnień i wyobrażeń na temat przyjaznej przestrzeni. Staje się dla niego przestrzenią całkowitego oderwania od rzeczywistości, nierzadko przenosi swojego użytkownika w świat baśni i fantazji. Często z ubolewaniem patrzymy na gipsowe krasnale, sztuczne kwiaty i fantazyjne mikrobudowle.

Niewłaściwa estetyka działek ROD jest, obok ograniczonej dostępności, jedną z głównych przyczyn ich negatywnego wizerunku. Z biegiem lat wzrasta swoboda w sposobie zagospodarowania przestrzeni pojedynczych działek, która nie sprzyja poprawie ładu przestrzennego w ogrodach działkowych⁷.

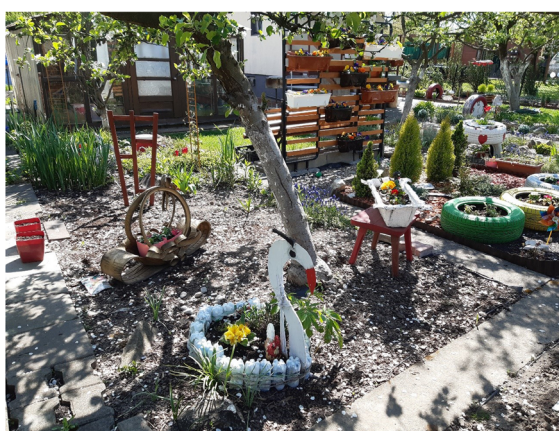
Spoglądając na to jednak z innej strony, możemy odkryć nieograniczoną fantazję, która właśnie na działkach w przedziwny sposób się urzeczywistnia. Działkowicze, otaczający się na co dzień typowymi przedmiotami, przebywający w typowych mieszkaniach, pracujący w zunifikowanych biurach, właśnie w tych dziwacznych przestrzeniach zorganizowanych wbrew uznanym przez ogół prawidłom estetycznym czują się szczęśliwi i zrelaksowani. Być może jest to ucieczka w sferę dziecięcej fantazji, marzeń, próba przeniesienia się w inny wymiar jak Guliwer, stworzenie własnego zaczarowanego ogrodu, który pomoże w przezwyciężeniu codziennych trudności. Niski żywopłot lub ogrodzenie z siatki odgradzają kompletnie różne światy, które tutaj potrafią zgodnie współistnieć. Różne estetyki, niemożliwe do pogodzenia w codziennym zewnętrznym życiu we wspólnych przestrzeniach

7

Podsumowanie badań nad kondycją działek opublikowane w: D. Dymek, L. Bednorz, *Zagospodarowanie rodzinnych ogrodów działkowych (ROD) na przykładzie ROD im. Józefa Chociszewskiego w Poznaniu*, „Studia Miejskie”, 25 (2017), s. 145.

użytkowych, na terenie ogrodów działkowych nikogo nie rażą i nie są zabronione. Jedynymi ograniczeniami są podstawowe wymiary, odległości i wysokości. Część „artystyczna” zależy wyłącznie od autora pomysłu. Każda działka to inna planeta z własnymi mieszkańcami, którzy kreują nową rzeczywistość na swoich zasadach.

Prawo budowlane w coraz większym zakresie odbiera zwykłym ludziom prawo decydowania o ich własnym domu, jego wartości. Profesjonalizm ogranicza wolność jednostce, która mimo to dąży do realizacji swoich marzeń. Jak oceniać wartość przestrzeni architektonicznej, gdy jest ona subiektywnie inna w psychologicznej przestrzeni życia właściciela, a inna w „zobiektywizowanej” wiedzy profesjonalisty⁸?

Od lewej: Il. 10. Pracowniczy Ogród Działkowy nr 2 im. L. Zieleniewskiego, Kraków-Łęg, fot. autorka.
Il. 11. Fantazyjne zagospodarowanie ogródka, fot. autorka.

Od lewej: Il. 12. Kraków-Łęg, fot. autorka.
Il. 13. Pałac z tysiąca i jednej baśni, fot. autorka.

Od lewej: Il. 14. Magia błękitu, fot. autorka.
Il. 15. Nieupoważnionym wstęp wzbroniony, fot. autorka.

Od lewej: Il. 16. Egzotyczny zakątek, fot. autorka.
Il. 17. Staw z czerwonymi rybkami, fot. autorka.

Od lewej: Il. 18. Odrobina koloru, fot. autorka.
Il. 19. Działka po niemiecku – krasnale ogrodowe i kielbaski z grilla, <https://www.welt.de/icon/artic-le143753689/Die-liebenswertesten-Zwaege-in-deutschen-Kleingarten.html> [dostęp: 28.02.2022].

Bibliografia

- Bańka A., *Architektura psychologicznej przestrzeni życia. Behawioralne podstawy projektowania*, Poznań 2016.
- Burnett F.H., *Tajemniczy ogród*, Warszawa 1917.
- Dymek D., Bednorz L., *Zagospodarowanie rodzinnych ogrodów działkowych (ROD) na przykładzie ROD im. Józefa Chociszewskiego w Poznaniu*, „Studia Miejskie”, 25 (2017), s. 133–147.
- Gehl J., *Miasta dla ludzi*, tłum. S. Nogalski, Kraków 2014.
- Gehl J., *Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych*, tłum. M.A. Urbańska, Kraków 2009.
- <https://ekolist.cz/cz/publicistika/rozhovory/zahradkarske-osady-jsou-zasobarnou-zemedelske-pudy-ve-mestech-rika-stanislav-kozlik> [dostęp: 28.02.2022].
- https://prazsky.denik.cz/zpravy_region/metropolitni-plan-odsoudi-k-zaniku-nase-kolonie-boji-se-zahradkari-20180605.html [dostęp: 28.02.2022].
- <https://www.tagesspiegel.de/berlin/kleingarten-als-bauland-weniger-gaerten-fuer-einzelne-mehr-flaeche-fuer-alle/26020012.html> [dostęp: 28.02.2022].
- https://www.test.de/file/image/17/28/b025b380-91a0-4296-ad1e-1c1c825518d7-web/5786065_Schrebergarten_201705_5182728_01;a3-2.jpg [dostęp: 28.02.2022].
- <https://www.wsl.ch/de/newsseiten/2019/03/artenreiche-gaerten-wertvolle-oasen-im-siedlungsraum.html> [dostęp: 28.02.2022].
- <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/zahradkarskych-kolonii-ubyva-ac-je-o-ne-nebyvaly-zajem-svaz/r~919c01b2b52811e9970a0cc47ab5f122/> [dostęp: 28.02.2022].
- Lewandowski P., *Proces urbanizacji miast w Polsce a rodzinne ogrody działkowe*, „Przegląd Budowlany”, 9 (2019), s. 83–87.
- Swift J., *Podróże Guliwera*, Gdańsk 2000.
- Szkup R., *Użytkowanie rodzinnych ogrodów działkowych (ROD) przez społeczność wielkomiejską. Przykład Łodzi*, Łódź 2013.

TOM 3 (2022), NR 1

Utwór udostępniany na licencji [Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Artykuł recenzowany

Wydawca: **Akademia Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie,
Wydział Architektury Wnętrz**

Redakcja: **prof. dr hab. Beata Gibała-Kapecka, dr Joanna Łapińska**

Opracowanie graficzne: Joanna Łapińska

Fotografia na stronie tytułowej: Bożena Błażewicz

Czasopismo „inAW Journal – Multidisciplinary Academic Magazine” powstało dzięki dofinansowaniu w ramach projektu „Projektowanie przyszłości – program rozwoju Akademii im. Jana Matejki w Krakowie na lata 2008–2022”

Fundusze Europejskie
Wiedza Edukacja Rozwój

**Rzeczpospolita
Polska**

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny

